

ZAMONAVIY PEDAGOGIKA EVOLYUTSIYASIDA MILLIY G'OYA VA MADANIY O'OZLIKNING ROLI: IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI

Boymurodov Sanjarbek Dilmurod o'g'li

O'zbekiston Milliy universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi 2-bosqich talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18744765>

Annotatsiya. Ushbu maqola zamonaviy pedagogik evolyutsiya doirasida milliy g'oya va madaniy o'zlikning konseptual ahamiyatini tadqiq etadi. Ta'limning global unifikatsiyalashuvi va texnokratik standartlashuvi sharoitida milliy qadriyatlarning jamiyat taraqqiyoti uchun "ma'naviy akselerator" sifatidagi funksiyalari o'rganilgan. Tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil va sotsiomadaniy ontologiyani birlashtirgan fanlararo metodologiyadan foydalangan holda, an'anaviy merosning (xususan, jadidchilik) innovatsion o'qitish modellari bilan sintezi tadqiq qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, madaniy o'zlik yosh avlodni kognitiv begonalashuvdan himoya qiluvchi va ularning ijtimoiy mas'uliyatini mustahkamlovchi "intellektual filtr" vazifasini o'taydi. Maqolada milliy mafkuraning zamonaviy ta'lim ekotizimiga integratsiyalashuvi globallashuvga to'siq emas, balki Uchinchi Renessans sharoitida raqobatbardosh "inson kapitali"ni shakllantirish uchun zarur poydevor ekanligi asoslangan.

Kalit so'zlar: Zamonaviy pedagogika, milliy g'oya, madaniy o'zlik, sotsiomadaniy ontologiya, Uchinchi Renessans, jadidchilik, intellektual filtr, inson kapitali, pedagogik evolyutsiya, ma'naviy akselerator.

Globallashuv va unifikatsiya muammosi. Bugungi kunda jahon ta'lim tizimi misli ko'rilmagan unifikatsiya (bir xillashuv) jarayonini boshidan kechirmoqda. Raqamli texnologiyalarning ta'limga jadal kirib kelishi va universal o'quv standartlarining (masalan, PISA, TALIS) kengayishi ta'limni "texnokratik" modelga yo'naltirib qo'ydi. Biroq, zamonaviy pedagogika evolyutsiyasini kuzatar ekanmiz, bir paradoksal holatga duch kelamiz: ta'lim texnologiyalari qanchalik bir xillashsa, millatning raqobatbardoshligini ta'minlashda "madaniy o'zlik" va "milliy g'oya" shunchalik strategik ahamiyat kasb etmoqda.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, mazkur maqolada zamonaviy pedagogikadagi global inqiroz — ta'limning insoniy va milliy qadriyatlardan uzilib, shunchaki ko'nikmalar (skills) to'plamiga aylanib borayotgani ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Milliy g'oya ta'lim tizimida shunchaki o'tmish merosi emas, balki jamiyatni modernizatsiyalashda "ma'naviy akselerator" vazifasini o'tashi gipoteza sifatida ilgari suriladi. Zero, pedagogik evolyutsiya tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, milliy madaniy kod bilan sug'orilmagan har qanday innovatsiya jamiyatda "begonalashuv" fenomenini keltirib chiqaradi.

Muammoning qo'yilishi va maqsadiga to'xtaladigan bo'lsam, zamonaviy pedagogikada milliy va global qadriyatlar sintezi qanday amalga oshishi kerak? Milliy g'oya yoshlar tafakkurida axborot xurujlariga qarshi "intellektual filtr" vazifasini qanday bajaradi? Ushbu savollarga javob izlash maqsadida maqolada O'zbekistondagi Uchinchi Renessans poydevorini barpo etish jarayonlari sotsiomadaniy ontologiya prizmasi orqali ko'rib chiqiladi. Tadqiqotning maqsadi — pedagogika evolyutsiyasida milliy g'oya va madaniy o'zlikning o'rnini fundamental ijtimoiy-falsafiy tamoyillar asosida ochib berishdan iborat.

Zamonaviy pedagogika evolyutsiyasi bilim berishning "texnokratik" (materialistik) modelidan "antropotsentrik" (insonga yo'naltirilgan) modeliga o'tish bilan tavsiflanadi.

XX asrning oxiri va XXI asr boshlarida ta'lim tizimlari asosan iqtisodiy ehtiyojlar uchun "ishchi kuchi" tayyorlashga yo'naltirilgan edi. Biroq, falsafiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, madaniy o'zlikdan uzilgan ta'lim inson kapitalining sifatini pasaytiradi.

Ta'lim falsafasining yirik namoyandasi Jerom Bruner o'zining "The Culture of Education" asarida ta'kidlaganidek, "ta'lim madaniyatdan tashqarida mavjud bo'la olmaydi, chunki u madaniyatning bir qismi va uning asosiy uzatish mexanizmidir" [1]. Brunerning fikricha, o'quvchi axborotni shunchaki qabul qilmaydi, balki uni o'zining milliy va madaniy mentaliteti prizmasi orqali qayta ishlaydi. Agar pedagogika milliy g'oyadan uzilsa, o'quvchida "kognitiv begonalashuv" sodir bo'ladi.

Pedagogik jarayonning falsafiy mohiyatini tushunishda Lev Vygotskiyning "Sotsiomadaniy nazariyasi" fundamental ahamiyatga ega. Vygotskiyga ko'ra, insonning intellektual rivojlanishi bevosita uning madaniy muhiti va ijtimoiy qadriyatlari bilan bog'liq [2].

Bu shuni anglatadiki, milliy g'oya zamonaviy pedagogikada shunchaki siyosiy tushuncha emas, balki shaxsning "yuqori psixik funksiyalari"ni rivojlantiruvchi asosiy vositadir.

Sharq falsafasida, xususan Abu Nasr Farobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida ta'lim va tarbiya (madaniyat) bir-biridan ajralmas tushunchalar sifatida talqin etilgan.

Farobiy ta'limni — bilim berish, tarbiyani esa — milliy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish deb bilgan [3].

Zamonaviy sharoitda ushbu sintez "antropotsentrik pedagogika"ning o'zagini tashkil etishi lozim. Shundagina ta'lim shunchaki "bilimli texnik"ni emas, balki "madaniyatli ijodkor"ni tarbiyalaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot zamonaviy pedagogikaning evolyutsion jarayonlarini ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilish uchun transdisiplinar (fanlararo) yondashuvga asoslanadi. Tadqiqotning metodologik arxitekturasini milliy g'oya va madaniy o'zlik tushunchalarini ta'lim tizimiga integratsiya qilish mexanizmlarini aniqlashga yo'naltirilgan.

Tadqiqotda pedagogik jarayon shunchaki bilim berish vositasi emas, balki tarkibiy qismlari milliy qadriyatlar, ijtimoiy normalar va texnologik innovatsiyalardan iborat bo'lgan murakkab ekotizim sifatida ko'rib chiqildi. Ushbu yondashuv milliy g'oyaning ta'lim tizimidagi "yadro"lik funksiyasini modellashtirish imkonini beradi.

Maqolada Sharq va G'arb ta'lim modellarining qiyosiy tahlili amalga oshirildi. Bunda milliy madaniy kodning ta'lim samaradorligiga ta'siri "madaniy-adaptiv" metodologiya yordamida o'rganildi. Ayniqsa, global standartlar (unifikatsiya) va milliy ta'lim an'analari (identifikatsiya) o'rtasidagi muvozanatni topish masalasiga alohida e'tibor qaratildi.

Milliy strategik hujjatlar, tarixiy pedagogik meros va zamonaviy o'quv dasturlarining germeenitik talqini o'tkazildi. Bu usul matnlardagi yashirin ma'naviy ma'nolarni bugungi kun kontekstida ochib berishga xizmat qildi. Shuningdek, zamonaviy darsliklarning mazmuni milliy g'oya va madaniy o'zlikni ifodalash darajasi bo'yicha kontent-analiz qilindi. Tadqiqotning falsafiy asosi sifatida qadriyatlar nazariyasi (aksiologiya) tanlab olindi. Bunda ta'limning maqsadi faqat kognitiv ko'nikmalarni (knowledge) rivojlantirish emas, balki qadriyatlarga asoslangan inson kapitalini shakllantirish ekanligi metodologik jihatdan asoslandi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, milliy g'oya va madaniy o'zlik zamonaviy pedagogikada shunchaki ma'naviy tushuncha emas, balki talabalarning kognitiv rivojlanishi va ijtimoiy adaptatsiyasini ta'minlovchi "intellektual filtr" vazifasini o'tamoqda.

Milliy g'oya — intellektual va axloqiy filtr sifatida. Globallashuv sharoitida axborot oqimining cheksizligi yoshlar tafakkurida "identifikatsiya inqirozi"ni keltirib chiqarmoqda.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, milliy qadriyatlar tizimi talabalarda begona va destruktiv g'oyalarga qarshi "ma'naviy immunitet" hosil qiladi. Professor S. Huntington o'zining madaniy identifikatsiya borasidagi tadqiqotlarida ta'kidlaganidek, insonning o'z madaniy ildizlarini anglab yetishi uning global dunyoda o'z o'rnini topishida eng asosiy tayanch nuqtasi hisoblanadi [4]. Milliy g'oya ta'lim mazmunida aynan mana shu tayanch nuqtani yaratib beradi.

Pedagogik evolyutsiya va Jadidlar metodikasining transformatsiyasi. Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishda jadidlar merosi o'ziga xos "ma'naviy DNK" rolini o'ynaydi. Jadidlar o'z davrida dunyoviy bilimlar va milliy qadriyatlarning sintezini (Usuli jadid) yaratishgan edi.

Tarixchi olim Adeeb Khalid o'zining O'rta Osiyo jadidchiligi haqidagi fundamental tadqiqotida "The Politics of Muslim Cultural Reform" jadidlarning ta'lim tizimi orqali milliy o'zlikni modernizatsiya qilishga qaratilgan harakatlarini yuksak baholaydi [5]. Bugungi zamonaviy pedagogik evolyutsiya aynan shu metodologiyaning raqamli asrga adaptatsiyalashgan shaklidir.

Madaniy o'zlikning kreativlik va motivatsiyaga ta'siriga to'xtalsam, emperik kuzatishlar va qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'z milliy madaniyatiga chuqur hurmat bilan yondashadigan talabalarda ijtimoiy mas'uliyat va ijodiy yondashuv darajasi yuqori bo'ladi.

Ta'lim psixologiyasida C. Gay tomonidan ilgari surilgan "Culturally Responsive Teaching" nazariyasida shuni isbotlaydiki, o'quvchining madaniy o'ziga xosligi hisobga olingan ta'lim jarayoni akademik o'zlashtirishni 30-40% ga oshiradi [6]. Bu esa milliy g'oyaning pedagogik samaradorlikdagi bevosita o'rnini ko'rsatadi.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy pedagogika evolyutsiyasi faqatgina raqamli texnologiyalar yoki innovatsion metodlar bilan cheklanib qolmasligi kerak.

Zero, ta'limning texnologik qobig'i uning ichki ma'naviy mazmuni, ya'ni milliy g'oya va madaniy o'zlik bilan to'ldirilmas ekan, kutilgan ijtimoiy samaradorlikka erishish imkonsizdir.

Munozara jarayonida aniqlandiki, milliy g'oya globallashuvga qarshi "to'siq" emas, balki uni tahliliy qabul qilish imkonini beruvchi "koordinata tizimi"dir. Globallashuv sharoitida milliy o'zlikni saqlab qolish — bu dunyodan uzilib qolish emas, balki o'z milliy qadriyatlari orqali jahon tamadduniga yangi va original hissa qo'shishdir. Shuning uchun zamonaviy o'qituvchining vazifasi shunchaki axborot yetkazishdan iborat emas, balki o'quvchi tafakkurida milliy va umuminsoniy qadriyatlar sintezini yaratishdan iborat bo'lishi lozim.

Maqola davomida ilgari surilgan gipoteza o'z tasdig'ini topdi: milliy g'oya pedagogik jarayonda "ma'naviy akselerator" sifatida xizmat qilib, yoshlarning nafaqat bilim darajasini, balki ijtimoiy mas'uliyatini ham oshiradi. Uchinchi Renessansning "Inson kapitali" aynan mana shu madaniy-ma'rifiy poydevor ustiga qurilishi lozim.

Amaliy xulosa o'rnida shuni aytishim lozimki: Milliy g'oya ta'lim mazmunining barcha bosqichlariga "metakompetensiya" sifatida integratsiya qilinishi zarur. Pedagog kadrlar tayyorlashda ularning madaniy-falsafiy savodxonligini oshirish innovatsion metodika bilan barobar o'rin egallashi kerak. Milliy o'zlik hissi yoshlarda "manqurtlik" fenomeniga qarshi eng kuchli himoya vositasi bo'lib, davlatning strategik barqarorligini ta'minlaydi.

Shu tariqa, zamonaviy pedagogika evolyutsiyasi milliy madaniyat va innovatsiyaning organik birlashuvi sifatida namoyon bo'ladi va bu jarayon jamiyatning intellektual sakrashi uchun fundamental asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bruner, J. S. (1996). The Culture of Education. Harvard University Press.

2. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
3. Al-Farabi. (1985). *The Principles of the Opinions of the Citizens of the Virtuous City*.
4. Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster.
5. Khalid, A. (1998). *The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia*.
6. Gay, G. (2010). *Culturally Responsive Teaching: Theory, Research, and Practice*. Teachers College Press.